

УДК 346.7

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2022.2>**Н. Литвин,**

доктор юридичних наук,
професор кафедри службового та медичного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

І. Мацелюх,

доцент кафедри службового та медичного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Постанова проблеми.

У науці теорії держави і права питання функцій держави займає одне з пріоритетних місць в ході вивчення функціональної діяльності держави. У комплексі дане питання включає також дослідження механізму реалізації функцій держави. Визначення форм, засобів та методів реалізації даних функцій дозволяє встановити основні напрями у діяльності держави, розкрити їх особливості, визначити подальші перспективи розвитку. Встановлюючи порядок дій та правил поведінки у сфері економічної діяльності, держава реалізує свою економічну функцію, яка проявляється у діях суб'єктів влади. Такий прояв на практиці знаходить своє втілення у відповідній формі.

Питання реалізації економічної функції держави знайшли своє мінімальне відображення у вітчизняній юридичній науці. Основний масив досліджень, присвячених функціональній діяльності держави, стосується питання реалізації функцій держави загалом. Питанню поняття та ознак функцій держави тією чи іншою мірою присвячували свої наукові доробки О.М. Андрусенко, С.К. Бостан, В.В. Волинець, Є.О. Гада, О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Л.А. Луць, А.Д. Машков, В.В. Молдован, О.Г. Мурашин,

Н.М. Оніщенко, О.В. Петришин, А.А. Письменицький, О.Ф. Скакун, Д.В. Федоркін та ін. Зазначена вище обставина актуалізує проведення наукових досліджень, присвячених формам реалізації економічної функції держави, оскільки проблематика реалізації економічної функції держави претендує на самостійний напрям досліджень у рамках теорії функцій держави.

Метою статті є комплексний аналіз правових форм реалізації економічної функції держави.

Виклад основного матеріалу.

Перед тим, як безпосередньо перейти до аналізу форм реалізації економічної функції держави, варто зазначити, що сама по собі економічна функція: по-перше, визначає місце держави в системі економічного розвитку; по-друге, окреслює межі втручання держави у процес управління економікою. Залежно від економічної системи, яка домінує в державі, зазначені межі можуть суттєво змінюватись. Економічна функція – це обумовлений об'єктивними умовами соціального розвитку напрям державної діяльності в економічній сфері. Належачи до основних функцій держави, економічна функція характеризується тим, що: носить постійний характер (реалізується протягом усього періоду існування держави);

має особливу соціальну значимість, у зв'язку з чим здійснюється усією системою державних органів.

Будь-яка функція держави, зокрема й економічна, реалізується за допомогою окремих засобів і методів у певній формі. Під формами здійснення функцій держави в юридичній науці розуміють або особливі види діяльності державних органів щодо реалізації своїх владних повноважень, які визначаються насамперед місцем і компетенцією того чи іншого органу в державному механізмі, або однорідну за зовнішніми ознаками діяльність органів держави, яка пов'язана з реалізацією нею своїх функцій [1, с. 249]. Відповідно, виділяють наступні форми реалізації функцій держави: законодавчу, виконавчу та судову форми.

При цьому законодавча форма реалізації функцій держави полягає у виданні представницькими та законодавчими органами законів, обов'язкових до виконання всіма державними органами, громадськими об'єднаннями, органами місцевого самоврядування, посадовими особами та громадянами. Виконавча діяльність – це заснована на законах оперативна, повсякденна реалізація органами виконавчої влади (державного управління) функцій держави, зокрема у сфері розвитку. Судова діяльність охоплює реалізацію функцій держави шляхом здійснення правосуддя всіма ланками судової системи країни [6, с. 121]. Незважаючи на те, що наведена класифікація, будучи співвідносною із принципом поділу влади, сприяє вивченню та вдосконаленню поділу праці між окремими ланками механізму держави щодо виконання її функцій, вона не є домінуючою. Найбільш поширеною є класифікація, в основі якої знаходиться однорідна за своїми зовнішніми ознаками діяльність органів держави щодо здійснення її функцій. Відповідно, виділяють наступні форми реалізації функцій держави: правові та організаційні (не правові).

Правові форми орієнтовані на взаємодію держави і державних органів (шляхом створення, реалізації та охорони правових норм) з різними соціальними процесами. До правових форм переважна більшість авторів, які досліджують функціональну діяльність держави, відносять правотворчу, правозастосовну та правоохоронну. Деякі дослідники збільшують їх кількість, додаючи до вищевказаних трьох форм договірну та контрольно-наглядову форми. Щодо організаційних форм, то до них відносять: а) організаційно-регламентуючу форму здійснення функцій держави, тобто поточну роботу, яка здійснюється відповідним органом чи посадовою особою, уповноваженими державою для забезпечення реалізації функцій держави шляхом підготовки проектів документів, їх прийняття та видання, організації та проведення виборів тощо; б) організаційно-господарську форму здійснення функцій держави, тобто діяльність відповідних органів чи посадових осіб, уповноважених державою, яка пов'язана з матеріальним забезпеченням виконання функції держави (оперативно-технічна і господарська робота, зокрема, пов'язана зі збором та обробленням статистичних даних, з постачанням матеріально-технічних цінностей тощо); в) організаційно-ідеологічну форму здійснення функцій держави, тобто діяльність відповідних органів чи посадових осіб, уповноважених державою, щодо роз'яснення змісту та значення діяльності держави у тій чи іншій сфері, дії, спрямовані на виховання й освіту соціальних суб'єктів з метою отримання з їхнього боку правомірної (насамперед, соціально активної) поведінки та позитивної оцінки дій, які здійснює держава тощо [5, с. 69-70]. У своєму дослідженні ми зосередимося на аналізі правових форм реалізації економічної функції держави. Але перед цим варто наголосити на важливості відмежування правових форм ре-

лізації економічної функції від правових основ здійснення економічної функції. Останні є сукупністю нормативно-правових актів, створюючи й забезпечуючи (реалізуючи, охороняючи та захищаючи) які держава впливає на економічні відносини; перші ж є видами юридичної діяльності держави від імені її органів.

Розглянемо докладніше правові форми реалізації економічної функції держави.

Правотворча форма реалізації економічної функції держави – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на вироблення, видання, зміну та скасування нормативно-правових актів, у яких закріплюються правила поведінки, що регулюють діяльність учасників економічних відносин. Економічна діяльність неможлива без нормативно-правової бази, що регулює взаємовідносини держави із суб'єктами економічної діяльності, а також взаємовідносини суб'єктів економічної діяльності між собою. Кожен учасник економічних відносин зобов'язаний неухильно дотримуватися «правил економічної гри», які прописуються в нормативних актах економічного законодавства завдяки правотворчій формі реалізації економічної функції держави. На правотворчу форму реалізації економічної функції держави впливає чимало чинників, основним серед яких є соціально-економічний. Загалом, він обумовлює необхідність закріплення в нормативно-правових актах сформованих виробничих відносин. У регулюванні економічної функції держави він виступає базовою складовою. Після набуття Україною незалежності, створення нового законодавства було зумовлено фактичним становленням ринкової економіки та ринкових відносин, утвердженням примату права приватної власності над державною і колективною.

До числа правотворчих форм реалізації економічної функції держави відносять:

1. Законотворчість – вид правотворчості, результатом якого стає створення актів найвищої юридичної сили, що регулюють базову діяльність учасників економічних відносин.

Найважливішими законодавчими актами, які відіграють значну роль у регулюванні економічних процесів в Україні, є наступні: Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV; Закони України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 р. № 5007-VI; «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII, «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII, «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР та ін. Зазначимо, що спрямовані на створення правових основ економічної функції, правотворчі форми займають важливе місце у системі правових форм реалізації економічної політики. Однак, прийняття законодавчого акту не означає те, що учасники економічних відносин будуть втілювати його приписи на практиці. Нагальною проблемою виступає реалізація приписів у вчинках суб'єктів права, їх поведінці. Зважаючи на це, варто констатувати, що законодавчі акти повинні бути опрацьованими та відповідати реаліям, які супроводжують існування економічних відносин в країні. Пороте, зазвичай, самі закони приймаються постфактум, як відповідь на динамічні перетворення економічних відносин, а тому в умовах мінливого соціуму вони постійно знаходяться в ролі наздоганяючих. Механізм підзаконної нормотворчості в цьому відношенні більш гнучкий і пристосований до оперативного регулювання мінливих економічних відносин.

2. Підзаконна нормотворчість – вид правотворчості, результатом якого стає створення підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють окремі аспекти правил поведінки учасників економічних відносин.

Вище нами вже було наведено одну з основних переваг підзаконної нормотворчості. При цьому сам факт перенесення оперативного реагування на економічні відносини, на підзаконну нормотворчість вже призвів до насичення законодавства величезним і постійно зростаючим масивом підзаконних актів. Здебільшого це зумовлюється зайвою зарегульованістю економічних відносин актами підзаконного характеру. Надмірна регламентація економічних відносин за допомогою норм підзаконних актів є нічим іншим, як пережитком планової економіки, якого Україна досі не позбулася.

Правозастосовна форма реалізації економічної функції держави полягає у діяльності державних органів (правозастосовна діяльність), яка: виражається в юридичному вирішенні ситуацій економічного характеру; спрямована на реалізацію законів та підзаконних нормативних актів шляхом вироблення, видання, зміни та скасування актів застосування права, за допомогою яких держава регулює економічні відносини.

Варто зазначити, що найбільший обсяг правозастосовних функцій в економічній сфері сконцентровані у органів виконавчої влади, які наділені державно-владними повноваженнями та покликані здійснювати виконавчо-розпорядчу діяльність. Правозастосовна форма здійснюється у виконавчо-розпорядчій діяльності Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Антимонопольного комітету України та ін. Здійснення державного управління є базовим завданням зазначених органів. Виконавчі органи, як представники однієї з трьох гілок влади, наділені широким колом повноважень, пов'язаних із правозастосуванням, як формою реалізації економічної функції держави. Правозастосування складається із сукупності взаємопов'язаних

типових дій, що утворюють структуру процесу управління економікою, до якого входять:

- аналіз економічної ситуації;
- вибір мети та постановка завдань;
- прогнозування передбачуваних проблем та кінцевих результатів економічної діяльності;
- координація діяльності суб'єктів, що беруть участь в управлінських відносинах;
- узагальнення та оцінка результатів управлінського впливу на економічні процеси;
- прийняття управлінського рішення;
- контроль за реалізацією управлінського рішення.

Як зазначається в науковій літературі, діяльність державних органів стосовно реалізації економічної функції держави може бути спрямована як на безпосереднє регулювання економічних відносин, так і на охорону від порушень. В останньому випадку вона виражатиметься у правоохоронній формі. Правоохоронна форма реалізації економічної функції держави існує в межах, які були визначені для неї правотворчою формою.

Якщо правозастосовна форма реалізації економічної функції держави має місце у зв'язку з обставинами та фактами конструктивного характеру, то правоохоронна форма реалізації економічної функції держави має місце за наявності факту відступу від норм права, їх порушення.

Правоохоронна як спосіб реалізації опосередкованої форми здійснення державної влади – це діяльність, реалізована за допомогою владної оперативної роботи державних органів з охорони норм права від порушень, захисту прав і свобод громадян та їхніх об'єднань, забезпечення виконання покладених на них юридичних обов'язків, охорони законності й правопорядку [3, с. 126]. В основі правоохоронної форми реалізації економічної функції держави лежить

владно-оперативна діяльність державних органів, змістом якої є припинення та запобігання економічних правопорушень, контроль за правомірністю поведінки суб'єктів економічних правовідносин та притягнення до юридичної відповідальності осіб, що вчинили економічні правопорушення.

Правоохоронна форма реалізації економічної функції держави має два напрями.

Перший полягає в активній протидії фактам протиправної поведінки, яка виражається у припиненні та розкритті економічних правопорушень, а також у притягненні до відповідальності осіб, визнаних винними у їх вчиненні. Ядром економічної злочинності є кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, передбачені Розділом VII КК України. Так, за 2017 р. було зафіксовано 6297 кримінальних правопорушень у сфері господарювання, що становить майже 1,2 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за рік; за 2018 р. – 6334 (1,3 %); за 2019 р. – 5947 (1,3 %); за 2020 р. – 5342 (1,5 %); за 2021 р. – 5469 (1,7 %) [4]. За видами економічної діяльності у 2017 – 2021 рр. частка кримінальних правопорушень перебуває на більш високому рівні. Так, загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених на підприємствах, установах, організаціях, за видами економічної діяльності впродовж 2017 року склала 54315; у 2018 р. – 58606; у 2019 р. – 56902; у 2020 р. – 49728 р.; у 2021 р. – 48005.

Другий напрям полягає у здійсненні профілактики та попередження економічних правопорушень, підвищенні ефективності регулювання тінювих економічних процесів. По-перше, необхідно звужувати тінювий сектор – за рахунок розвитку та конструктивності легальної економіки. Для цього потрібне розширення кола стимулюючих, заохочувальних

заходів стосовно суб'єктів легальної економічної діяльності. По-друге, необхідне посилення заходів відповідальності за економічні правопорушення. Як показала практика, проведена лібералізація економічних правопорушень, внаслідок якої деякі склади економічних злочинів були декриміналізовані повністю або частково, тільки посприяла зростанню кількості протиправних дій в економіці країни. Констатується факт різкого зростання кримінальної активності угруповань, які виступають під виглядом інвестиційних, кредитних, фінансових, страхових фірм. На нашу думку, боротьба з економічними правопорушеннями має стати одним із пріоритетних напрямів вітчизняної економічної політики. Без ефективної протидії цим негативним явищам звуження тінювого сектора економіки неможливе. Вищевикладене дозволяє констатувати, що правоохоронна форма є однією з найважливіших складових механізму реалізації економічної функції держави.

Також до форм реалізації економічної функції держави відносять контрольно-наглядову. Контрольно-наглядова форма реалізації економічної функції є державно-владною діяльністю зі встановлення фактичного виконання загальнообов'язкових норм та стримування виявлених відхилень в економічній сфері.

Варто зазначити, що не всі автори поділяють ідею про самостійність цієї форми здійснення функцій держави; багато хто вважає її складовим елементом правозастосовної форми. Вважаємо, що в Україні контроль та нагляд може претендувати на індивідуалізацію у якості самостійної форми реалізації економічної функції держави. По-перше, в умовах системних проблем, з якими стикається наша країна, об'єктами контрольно-наглядової діяльності виступають різні економічні процеси, що пронизують державу на всіх її рівнях. По-друге, контрольно-наглядова діяльність має

значне організаційне забезпечення. У сфері економіки контроль та нагляд, тією чи іншою мірою, здійснюють фактично всі спеціально створені інспекції, комітети, служби та інші органи відповідно до своїх повноважень. Специфічні форми контролю здійснюються у розрізі галузей економіки. Сучасне українське суспільство починає усвідомлювати, що контроль та нагляд не завжди є негативним явищем.

В сучасних дослідженнях справедливо акцентується на зростаючій ролі договірної форми реалізації функцій держави. Договірна форма реалізації економічної функції – це регулювання економічних відносин щодо обсягу та порядку реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасниками економічних відносин між собою на добровільних засадах.

Дана форма раніше, зазвичай, не розглядалася як форма реалізації економічної функції держави. Роль договірних начал особливо актуалізувалася у зв'язку із побудовою в Україні ринкової економіки та децентралізацією державного управління. Беручи до уваги такий аспект економічної функції, як її зовнішньоекономічна спрямованість, зазначимо, що за допомогою договірних форм наша країна бере участь у зовнішньоекономічній діяльності в цілому. Не менш важливими є договірні форми при здійсненні економічної діяльності у внутрішньому масштабі. Істотні взаємовідносини породжують необхідність гнучкості, яку може дати договір. Як бачимо, суттєва зміна змісту економічної функції зумовлює зміну в системі форм її реалізації.

Завершуючи розгляд правових форм реалізації економічної функції держави, можна зробити наступні **висновки:**

– правові форми реалізації економічної функції держави виступають найбільш легітимним засобом, інструментом виконання державою даної функції.

– різноманітність форм реалізації економічної функції держави дозволяє класифікувати правові форми на правотворчу, правозастосовну та правоохоронну.

– у системі правових форм реалізації економічної функції перспективного значення набувають контроль-наглядова та договірна форми, які містять у собі елементи інших форм реалізації економічної функції держави.

Стаття спрямована на дослідження правових форм реалізації економічної функції держави. У науковій статті охарактеризовано систему форм реалізації економічної функції держави. Розглянуто класифікацію форм реалізації економічної функції держави з поділом їх на правові та організаційні (не правові). Встановлено, що правові форми орієнтовані на взаємодію держави і державних органів (шляхом створення, реалізації та охорони правових норм) з різними соціальними процесами. Розкрито зміст правових форм реалізації економічної функції держави, надано їх авторське визначення.

Зазначено, що для функціонування держави питання про функції та форми їх реалізації є одним з найбільш фундаментальних та значущих. Форми реалізації функцій держави не можна розглядати у відриві від її сутності та змісту діяльності. Будучи категоріями рухливими, функції, як і форми їх реалізації, розвиваються і змінюються разом із державним життям, економічними, соціальними, політичними та культурними відносинами в суспільстві. Правильний вибір форм реалізації конкретних функцій, особливо це стосується економічної функції, може як стабілізувати умови розвитку суспільства, так і сприяти розвитку кризових ситуацій та кризового стану.

Підсумовано, що: правові форми реалізації економічної функції держави виступають найбільш легітимним засобом, інструментом виконання державою даної функції; різноманітність форм реалізації економічної функції держави дозволяє класифікувати правові форми на правоохоронну, правозастосовну та правоохоронну; в системі правових форм реалізації економічної функції перспективного значення набувають контрольна-наглядова та договірні форми, які містять у собі елементи інших форм реалізації економічної функції держави.

Ключові слова: держава, функції держави, економічна функція, форма реалізації економічної функції, економічні правопорушення, публічне адміністрування, суб'єкти господарювання.

Lytvyn N., Matseliukh I. Forms of implementation of the economic function of the state

the article is aimed at researching the legal forms of implementation of the economic function of the state. The scientific article describes the system of forms of implementation of the economic function of the state. The classification of the forms of implementation of the economic function of the state with their division into legal and organizational (non-legal) forms is considered. It has been established that legal forms are focused on the interaction of the state and state bodies (through the creation, implementation and protection of legal norms) with various social processes. The content of the legal forms of implementation of the economic function of the state is revealed, and their author's definition is provided.

It is noted that for the functioning of the state, the question of functions and forms of their implementation is one of the most fundamental and significant. Forms of implementation

of state functions cannot be considered in isolation from its essence and content of activity. Being mobile categories, functions, as well as forms of their implementation, develop and change along with state life, economic, social, political and cultural relations in society. The correct choice of the forms of implementation of specific functions, especially regarding the economic function, can both stabilize the conditions of the development of society and contribute to the development of crisis situations and the state of crisis.

It is summarized that: legal forms of implementation of the state's economic function are the most legitimate means, an instrument of the state's performance of this function; the variety of forms of implementation of the economic function of the state allows to classify legal forms into law-making, law-enforcing and law-enforcement forms; in the system of legal forms of implementation of the economic function, control and supervisory and contractual forms, which contain elements of other forms of implementation of the economic function of the state, are gaining perspective.

Key words: state, functions of the state, economic function, form of implementation of economic function, economic offenses, public administration, economic entities.

Література

1. Богомол Ю. Особливості реалізації функцій держави. Підприємництво, господарство і право, 2018. № 12. С. 249–252.

2. Габрелян А. Ю. Напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності. Колективна наукова монографія «Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав XXI століття». Видання 2. Вінниця, 2021-2022. С. 2–18. <https://doi.org/10.36074/paaaseirdjegcc.ed-2.01>

3. Кошарновська С. Л. Правові форми здійснення функцій держави: поняття та види. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: Право. Харків, 2021. Вип. 33. С. 121–133.
4. Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-kriminalni-pravoporushennya-vchineni-na-pidpriyemstvah-v-ustanovah-organizaciyah-za-vidami-ekonomichnoyi-diyalnosti-2> (дата звернення: 20.12.2022)
5. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ: Правова єдність, 2014. 524 с.
6. Шай Р. Я. Принципи та форми реалізації функцій держави. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки, 2014. № 810. С. 116–123.